

Szerkesztette:

Bárdi Nándor • Gidó Attila • Novák Csaba Zoltán

EGYÜTT ÉS KÜLÖN

Az erdélyi magyarok
önszerveződése

(1989–1990)

Együtt és külön.
Az erdélyi magyarok önszerveződése
(1989–1990)

DOCUMENTA ET STUDIA MINORITATUM

Sorozatszerkesztők

Horváth István
Jakab Albert Zsolt

Együtt és külön. Az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990)

Szerkesztette:

Bárdi Nándor – Gidó Attila – Novák Csaba Zoltán

Nemzeti Kisebbségkutató Intézet

Kolozsvár
2014

Lektorálta

dr. Lőrincz D. József egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Politika-, Közigazgatás- és Kommunikációtudomány Kar, Kolozsvár

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Együtt és külön : az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990) /

ed.: Bárdi Nándor, Gidó Attila, Novák Csaba Zoltán. - Cluj-Napoca :

Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților

Naționale, 2014

ISBN 978-606-8377-31-5

I. Bárdi Nándor (ed.)

II. Gidó Attila (ed.)

III. Novák Csaba Zoltán (ed.)

323.1(498)

Korrektúra: Demeter Zsuzsa

A borítóhoz használt kép Égető Albert felvétele.

(Gyertyás tüntetés a magyar iskolákért Kézdivásárhelyen, 1990. február 10.)

Borítóterv és tipográfia: Szentes Zágon

Számítógépes tördelés: Fazakas Botond

Nyomda: IDEA és GLORIA, Kolozsvár

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

A kötet tartalmáért a szerzők vállalnak felelősséget, a kifejtett vélemények nem feltétlenül tükrözik az NKI és Románia Kormányának álláspontját.

Tartalom

Bevezető

A romániai rendszerváltás és az erdélyi magyarság	7

A Bánság és a Partium

Toró Tibor – Toró Tamás-Zoltán: A temesvári magyar közösség politikai önszerveződése az 1989-es temesvári események után	15
Lehoczky Attila: A kisebbségek szerepe az 1989-es forradalomban és az azt követő önszerveződésekben. Arad példája	53
Tavaszi Hajnal: Forradalom Nagyváradon 1989-ben	71
Sárándi Tamás: „... itt nem politikáról van szó, hanem nacionalizmusról”. Az 1989–1990-es események Szatmárnémetiben	95
Ákosi Zsolt: Rendszerváltás Máramarosszigeten	139

Közép-Erdély és Székelyföld

Fodor János: Az 1989–1990-es fordulat eseményei Kolozsváron	153
Novák Csaba Zoltán: Forradalom és rendszerváltás Marosvásárhelyen	191
Forró Albert: Az 1989-es rendszerváltás csíkszeredai eseményei	237
Gidó Csaba: A változás pillanatai. Rendszerváltás Székelyudvarhelyen: 1989. december 16. – 1990. május 10.	283
Sólyom István: Kisváros a forradalomban. Gyergyószentmiklós és a rendszerváltás eseményei	307
Nagy Botond: Háromszék központjának viharos fél éve, 1989. december – 1990. május	323
Tóth-Bartos András: Rendszerváltás és önszerveződés Kézdivásárhelyen, 1989. december – 1990. május	355

<i>Névmutató</i>	377

Rezumát

Primele forme de autoorganizare a maghiarilor din România, 1989–1990	401

Abstract

The Self-Organization of Hungarians in Romania 1989–1990	405

A romániai rendszerváltás és az erdélyi magyarság

Bevezető

Az 1989-es romániai forradalom viszonylag népszerű témája volt az elmúlt 25 év történeti, politológiai és szociológiai jellegű irodalmának és nem utolsósorban egyik központi kérdése lett a rendszerváltással együtt járó politikai vitáknak. A kezdeti években a történésekben részt vevő egykori szereplők visszaemlékezései, memoárjai, az általuk összegyűjtött források, majd később a velük készült interjúk nyújtottak betekintést az eseményekbe.¹ Idővel tágult a perspektíva, és megjelentek az első, egymással sokszor vitába szálló, néha aktuálpolitikai háttérrel is bíró elemzések, feldolgozások. A Szenátus által 2004-ben létrehozott *Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989* (Az 1989 Decemberi Román Forradalom Intézete) égisze alatt az elmúlt tíz év során tucatnyi, a szakmai színvonalat tekintve néha hullámmzó minőségű munka jelent meg.² Az intézet munkatársai összeállítottak néhány, az események kutatásához, elemzéséhez szükséges alapk munkát, kronológiát, dokumentumkötetet, lexikont.³ Ezen munkák közül megemlíthető Alesandru Duțunak a forradalomról szóló kronológiája, amely például szinte órára pontosan tárgyalja az 1989. december 15–22-e közötti eseményeket.⁴ Az egykori Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsa tevékenysége során készült jegyzőkönyvek közlése szintén fontos a rendszerváltás történeti rekonstrukciójában és elemzésében, akárcsak a forradalom utáni perek átiratai.⁵ Az intézet két

- 1 Silviu Brucan: *Generația irosită. Memorii*. Editurile Univers și Calistrat Hogaș, București, 1992; Costache Codrescu (coord.): *Armata română în revoluția din decembrie 1989*. Institutul de Istorie și Teorie Militară, București, 1994; Ioan Judea: *Cumpăna lui martie. Val și ură*. Editura Tipomur, Târgu Mureș, 1991; *De la regimul comunist la regimul Iliescu. Virgil Măgureanu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu*. RAO, București, 2008; Sergiu Nicolaescu: *Revoluția, începutul adevărului*. Editura Topaz, București, 1995.
- 2 Az intézet igazgatója a temesvári forradalom egyik vezéralakja, Claudiu Iordache, az Országos Kuratórium elnöke pedig Ion Iliescu. Az intézet történetéről és tevékenységéről részletesebben lásd: <http://irrd.ro/>
- 3 Például: Gheorghe Sbărnă (coord.): *Revoluția Română din decembrie 1989. Locuri, date, fapte*. Mic dicționar. Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009.
- 4 Alesandru Duțu: *Revoluția din 1989. Cronologie*. Editura Institutului Revoluției Române din decembrie 1989, București, 2006.
- 5 Teodora Stănescu-Stanciu – Alexandru Oșca – Gheorghe Neacșu (red.): *Documente privind revoluția română din decembrie 1989. Activitatea Consiliului Provizoriu de Uniune națională. Stenogramele ședințelor*. Vol. II. (9 februarie–10 martie 1990). Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009; Teodora Stănescu-Stanciu – Alexandru Oșca – Gheorghe Neacșu (red.): *Documente privind revoluția română din decembrie 1989. Activitatea Consiliului Provizoriu de Uniune națională. Stenogramele ședințelor*. Vol. III. (13 martie–11 mai 1990). Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009.

időszakos kiadványában a *Clio 1989* című folyóiratban, valamint a *Caetele Revoluției [A forradalom füzetei]* periodikában több, a forradalomra és a rendszerváltásra vonatkozó forrást és néhány helytörténeti vonatkozású elemzést is közöltek.⁶ Az intézet által képviselt kutatási szemléleti keretbe illeszkedik Ioan Scurtu összegző jellegű munkája is, amely az 1989-es romániai forradalom történetét mutatja be nemzetközi összefüggésekbe helyezve.⁷

A kétezres évektől kezdődően a fentiekől eltérő szakmai és világnézeti szempontokat tartalmazó történeti jellegű munkák is megjelentek, amelyek más perspektívába helyezték a forradalom és a rendszerváltás kitörésének, lefolyásának értelmezését, a hatalomváltást, a demokratizálódás folyamatát. A forradalmat államcsínyként⁸ értelmező munkák mellett több olyan elemzés is született, amely a korábbi munkákhoz viszonyítva kritikusabban, interdiszciplináris megközelítésben értelmezi újra a forradalom emlékezetét,⁹ a rendszerváltás mélységét, annak működését.¹⁰ Vladimir Tismăneanu és Stelian Tănase révén meghatározó, nemzetközi kontextusba illesztett politológiai elemzések is születtek a romániai forradalomról és rendszerváltásról.¹¹

A romániai forradalom és a rendszerváltás folyamatának elemzésében sok újat hozott a „külső perspektíva”, a Kelet-Európa és Románia huszadik századi történetét elemző nemzetközi szakirodalom szerzői akik, kívül állván a romániai politikai, ideológiai viták „kényszerítő hatásán”, az államszocialista politikai előélet nélkül elemezték a történeteket. A forradalom előzményeinek, lefolyásának és utóéletének máig legátfogóbb elemzése Peter Siani–Davies nevéhez fűződik. A rendszerváltás folyamatáról pedig a romániai helyzetet jól ismerő Tom Gallagher nyújt átfogó elemzést.¹²

Az 1989-es forradalmat bemutató és elemző munkákra jellemző a sajátos (rövid) történelmi perspektíva és az ebből fakadó értelmezési, módszertani sajátos-

6 Például a *Clio 1989* 2006-os számában közzölték Nicolae Ceaușescu utolsó, a megyei vezetőkkel közös telekonferenciájának anyagát. Alexandru Oșca: „Eșalonul întii” al Partidului Comunist și incapacitatea lui de a gestiona o criză politică majoră (16–22 decembrie). In: *Clio 1989*, 2006, 1–2. sz.

7 Ioan Scurtu: *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*. Editura Enciclopedică, Editura IRRD, București, 2006.

8 Alex Mihai Stoenescu: *Istoria loviturilor de stat în România. „Revoluția din decembrie 1989 – o tragedie românească*. Vol. 4., part. I–III., Editura RAO, București, 2012.

9 Bogdan Murgescu (coord.): *Revoluția română din decembrie 1989. Istorie și memorie*. Polirom, Iași–București, 2007.

10 Ruxandra Cesereanu: *Decembrie 89. Deconstrucția unei revoluții*. Polirom, București, 2009; Vladimir Tismăneanu – Dorin Dobrinu – Cristian Vasile (ed.): *Raport final. Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*. Editura Humanitas, București, 2008; Raluca Groșescu: *Traectorii de conversie politică a nomenclaturii din România. Spre o taxonomie a partidelor create de fostele elite comuniste*. In: *Elite comuniste înainte și după 1989. Anuarul Institutului de Investigarea crimelor Comunismului în România*, 2007, vol. II.

11 Vladimir Tismăneanu (coord.): *Revoluțiile din 1989. Între trecut și viitor*. Polirom, București, 2005; Stelian Tănase: *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*. Humanitas, București, 2009.

12 Peter Siani–Davies: *Revoluția română din decembrie 1989*. Humanitas, București, 2006; Tom Gallagher: *Democracy and Nationalism in Romania, 1989–1998*. Trad. Simona Ceaușu, All Educational, București, 1999; Tom Gallagher: *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*. Humanitas, București, 2004.

ságok és nem utolsósorban a források egyoldalúsága. Bizonyos forrástípusok a jelenlegi levéltári szabályok értelmében nem elérhetőek, illetve megsemmisültek.

A fent említett munkák többsége politikátörténeti szempontból, országos folyamatokat vizsgált. Lokális kérdések, a helyi társadalom önszerveződésének szemszögéből, illetve a nemzeti kisebbségek szerepéről nagyon kevés munka született. Temesvár mint a romániai forradalom első helyszíne és kiobbantója természetesen kivételt képez. Az 1989-es forradalom temesvári eseményei központi témáját képezik számos, a rendszerváltással kapcsolatos történelmi kutatásnak, elemzésnek. A román szociológiai, történet- és politikatudományi szakirodalom is kiemelten foglalkozott a kérdéssel és viszonylag gazdag az emlékirat-irodalom is.¹³ Nem mondható el ugyanez Románia vagy Erdély minden régiójáról. Erdély vonatkozásában publicisztikai jellegű írásokon és visszaemlékezéseken túl nem sok helytörténeti jellegű munka született.¹⁴ Az erdélyi magyarság részvételét a romániai forradalomban és a rendszerváltásban a fent említett munkák országos szinten többnyire felszínesen kezelik. A Temesvárra vonatkozó elemzések természetesen kitérnek Tőkés László szerepére, de a temesvári magyarság önszerveződési kísérleteire már kevésbé. Ugyanez mondható el a többi, magyarok által (is) lakott települések esetében is. Székelyföld és a forradalom viszonyát Novák Csaba Zoltán román nyelvű tanulmánya elemzi.¹⁵ A marosvásárhelyi 1990-es etnikai konfliktus bemutatása során több elemzés is kitért a forradalom és rendszerváltás helyi vonatkozásaira.¹⁶ Viszonylag gazdag a kérdésre vonatkozó emlékirat-irodalom. A romániai forradalom és rendszerváltás magyar vezéralakjainak emlékiratai vagy a rendszerváltást elemző, kis számú politológiai, történelmi munka elsősorban az RMDSZ létrejöttének prizmáján keresztül vizsgálja a kor történéseit, kevésbé a romániai magyarság önszerveződő törekvéseiből kiindulva.¹⁷

A kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet létrejöttével a kisebbségi vonatkozású történeti, szociológiai, politológiai, néprajzi és antropológiai kutatások számára egy addig példa nélküli erős, intézményesített kutatás-

- 13 Alexandru Oșca: *Dincolo de Rubicon. 1989 – Timișoara – 1990*. Editura SIETCH, Craiova, 2011; Marius Mioc: *Revoluția fără mistere. Începutul revoluției române cazul László Tőkés*. Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 2002; Tőkés László: *Temesvár ostroma*. Hungamer, Budapest, 1990; Titus Suciu: *Lumea bună a balconului*. Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2008; Marius Mioc: *Revoluția din Timișoara așa cum a fost*. Brumar, Timișoara, 1997. Regény formájában: Mandics György: *Temesvári Golgota I–III*. Interart–Püski–Szépirodalmi, Budapest, 1991.
- 14 Iosif Zăgrean: *Revoluționarii clujeni: mit sau realitate?* Eikon, Cluj-Napoca, 2006; Ioan Judea: *Cumpăna lui martie. Val și ură*. Editura Tipomur, Târgu Mureș, 1991; Gheorghe Bănescu: *Demers pentru adevăr. Consemnări*. Editura Europa, 2011.
- 15 Novák Csaba Zoltán: *Revoluția din decembrie 1989 în județele Harghita, Covasna și Mureș*. In: *Clio 1989*, 2008, 2., 48–59.
- 16 Novák Csaba Zoltán – László Márton: *A szabadság terhe. Marosvásárhely, 1990. március 16–21*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2012; *Fehér Könyv. Az 1990. Március 19. és 20-i események Marosvásárhelyen*. Püski, Budapest, 1991.
- 17 Bakk Miklós: *Az RMDSZ mint a romániai magyarság önmeghatározási kísérlete 1989 után*. In: *Regio*, 1999, 2, 81–116; Domokos Géza: *Esély I*. Pallas Akadémia, Csíkszereda, 1996; Gáll Ernő: *Napló I. 1977–1990*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003; Kincses Előd: *Marosvásárhely fekete márciusa*. Püski Kiadó, Budapest, 1990; Király Károly: *Nyílt kártyákkal*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1996.

szervező erő jelent meg a romániai tudományos térben. Amikor 2010-ben Bárdi Nándor ösztönzésére elindult az 1989-es események magyar szemszögből történő kutatása, több célt is megfogalmaztunk: a kolozsvári Kisebbségkutató Intézet, a Jakabffy Elemér Alapítvány és a Progress Alapítvány támogatásával először Erdély nagyobb településeinek 1989 decembere és 1990 májusa közötti időszakának a dokumentációját és kronológiáját állítottuk össze, döntően helyben élő fiatal szakemberekkel. Ennek nyomán 16 erdélyi település (Arad, Brassó, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Kolozsvár, Máramarossziget, Marosvásárhely, Nagybánya, Nagyvárad, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely, Temesvár és Zilah) és Bukarest magyar vonatkozású 1989-es eseményeiről gyűjtöttünk levéltári dokumentumokat, magánkézben lévő források másolatait, korabeli és későbbi újságcikkeket, tudósításokat, valamint rádió- és tévé-/videófelvételeket. A kutatás során 82 strukturált (egységes tartalmi vázlaton alapuló) interjú is készült olyan, 1989-ben és 1990-ben vezető szerepet betöltő magyar – és kisebb részben román – helyi értelmiségiekkel, akik az első hónapok magyar kisebbségi önszerveződésének megértéséhez és elemzéséhez nyújtottak háttérinformációkat. Az így keletkezett dokumentum- és interjúgyűjtemény a kolozsvári Kisebbségkutató Intézet Dokumentációs Tárában kutatható. A települések közéletének 1989. november–1990 májusa közti kronológiáit és a kutatás koncepcióját az intézet honlapján tettük elérhetővé (<http://ispmn.gov.ro/page/cronologia-evenimentelor-din-1989>). A kutatás lezárásaként készült el az a 12 esettanulmány, amelyeket ebben a kötetben adunk közre. A cél az volt, hogy a romániai rendszerváltozásnak egy eddig kevésbé ismert oldalát – tételesen a magyar/kisebbségi szerepvállalást és önszerveződést – szakszerű történeti kutatásokkal dokumentáljuk és értelmezzük. A program vezetőinek és egyben a kötet szerkesztőinek az a nem titkolt célja, hogy ezek a tanulmányok a romániai magyar kisebbség saját (tudományos) narratíváját jelenítsék meg és emeljék be a román nyelvű történeti szakirodalomba. Ez a fajta megközelítésmód ugyanis szinte teljesen hiányzik a román történetírásból. A kutatásunk abban is újat hoz, hogy amíg a román nyelvű 1989-értelmezések a centrum irányából, felülről és a domináns, államalkotó nemzet szemszögből vizsgálják az eseményeket, mi a vidék történéseire figyelünk, és mikroszinten ragadjuk meg a rendszerváltozás folyamatát. Olyan településeket vizsgálunk, ahol a magyar lakosság jelentős, befolyásoló tényezőként jelent meg. A székelyföldi településeken pedig lényegében a többségben lévő magyarok szervezték meg nem csak a kisebbségi intézményrendszert, de az állami intézményeket és a közigazgatást is. – Itt az 1989-es romániai forradalom egyben „magyar forradalom” is volt.

Meglátásunk szerint a romániai kisebbségek közül egyedül a magyar kisebbség tudott meghatározó szerepet betölteni a fontosabb városokban. Ez alatt azt értjük, hogy csak a magyar kisebbségnek volt akkora politikai, társadalmi és demográfiai súlya, hogy nagyobb településeken is döntő tényezővé tudjon válni. Természetesen Temesvár vagy Arad esete azt példázza, hogy a magyarság csak ott tudta megőrizni hosszú távon az 1989/1990-ben kivívott pozícióit, ahol nem élt szórványhelyzetben. Románia/Erdély többi kisebbsége, mint például a németek, a szerbek, a bolgárok vagy az ukránok elsősorban olyan, regionális szempontból sem fontos kistelepüléseken, falvakban töltötték be kulcsszerepet a forradalmi eseményekben, ahol ők alkották a helyi lakosságon belül a többsé-

get. A jelenleg parlamenti képvisellel rendelkező kisebbségek közül lényegében ez a négy etnikum volt az, amely már 1989. december végén konkrét lépéseket tett az önszerveződés felé: a németek Segesváron és Nagyszebenben alakították meg a helyi Német Demokrata Fórumot (1990. január elején alakulnak meg Brassóban, Medgyesen és Temesváron), a bánági bolgárok Dettán, Óbesenyőn és Nagyszentmiklóson vállaltak irányító szerepet a rendszerváltásban. A 4500 lakost számláló Óbesenyő Nemzeti Megmentési Frontját például a lakosság 80 százalékát kitevő bolgár etnikumúak vezették. A bánági szerbek 1989. december 29-én hozták létre a horvátokkal közös szervezetüket.¹⁸ A magyarok mellett tehát több más kisebbség is igen hamar megszervezte a saját érdekképviselőt és intézményeit. Nagyon sokan pedig a Nemzeti Egység Ideiglenes Tanácsában (1990. február 9–június 18.) is helyet kaptak.

A 12 tanulmány szerkezeti szempontból hasonló módon épül fel. Hangsúlyt fektettünk az előzmények bemutatására, ahol az adott település magyar lakosságának az 1989 előtti helyzetét, a kvázi magyar ellenzéki tömörüléseket, kapcsolatrendszereket ismertettük. Ez azért volt fontos, mert a forradalom alatt és a forradalmat követően általában ezekből az értelmiségi körökből kerültek ki a magyarság helyi vezetői. A tanulmányok – településtől függően és a helyi magyarság politikai súlyával összhangban – az általános forradalmi eseményekre is kitérnek, de a fő hangsúlyt a magyar vonatkozású eseményekre helyezik. A tanulmányok közös jellemzője továbbá az, hogy foglalkoznak a helyi román és magyar vezetők kapcsolatával, a Vatra Românească tevékenységével, a hadsereg és a helyi katonaság szerepvállalásával a forradalmat követő időszak városi, megyei közigazgatásának a megszervezésében, az RMDSZ településenkénti politikai súlyával, az iskolakérdéssel (magyar tanítási nyelv, magyar iskolák önállósodása), a segélycsomagok (és elosztásuk) ügyeivel, az elitcsere problémájával, az 1990. márciusi marosvásárhelyi román–magyar konfliktus visszhangjával és kihatásaival, valamint az első, 1990. májusi szabad választásokkal.

Esettanulmányaink nem „névsorolvasások”, tehát nem minden részletre kitérő, számba vevő helytörténeti munkák, hanem a helyi látószögből szeretnék a folyamatokat bemutatni. Több kísérlet történt arra, hogy a tárgyalt fél év szereplőivel „lektoráltassuk” a kéziratokat, de ez felemás sikerrel járt, mert jórészt a személyes emlékek számonkérése került a középpontba. Azonban a kötet megjelenésétől azt is várjuk, hogy további kiegészítő helyi mélyfúrásokra, visszaemlékezésekre, naplók közreadására kerüljön sor.

A kötet tanulságait összegezve eleve különbséget kell tennünk azon városok között, ahol a magyarok adták a lakosság többségét (Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely). S azok között, ahol csak töredékét adták – de valamikor magyar többséggel bírtak, illetve szociológiai értelemben, társadalmi pozícióikat tekintve 1940 előtt nem voltak a szó mai értelmében kisebbségi helyzetben, és ennek emléke még mozgósítható volt – (Arad, Kolozsvár, Máramarossziget, Temesvár). Ezenkívül van két ún. feles város,

18 A nemzeti kisebbségek önszerveződésére lásd: Gidó Attila (ed.): *Cronologia minorităților naționale din România. Volumul 1: Albanezi, armeni, bulgari, croați, eleni, evrei, germani*. Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2012; Uő.: *Cronologia minorităților naționale din România. Volumul 2: Macedoneni, polonezi, ruși-lipoveni, ruteni, sârbi, tătari, turci*. Editura ISPMN, Cluj-Napoca, 2013.

ahol közel azonosak voltak az etnikai arányok, és a következő években alakul ki a román többség, de a magyarság (önképe szerint) még létszámbeli és kulturális fölényben érzi magát és ezt a pozícióját kívánja intézményesen érvényesíteni.

A romániai rendszerváltásban annak előkészíttségéről, belső és külső irányítottságáról megoszlanak a vélemények, de az ténykérdés, hogy legkésőbb 1990. január elején már a hadsereg vagy a katonatisztek ellenőrzik a helyi hatalmat mindenhol az országban. Ez azonban a magyar többségű városokra nem érvényes. A feles városokban és azokban a nagyvárosokban pedig, ahol a magyar kisebbség intézményes közösségként lép fel az RMDSZ nevében, ott a hadseregnek a legtöbb gondja épp a rendszerváltást és a kisebbségi nyelvi, érdekérvényesítési jogokat demokratikus keretek között tovább szélesíteni akaró magyarokkal volt. Románia története szempontjából talán ez a legfontosabb magyar vonatkozású momentum a Nemzeti Megmentési Frontokon keresztül aztán központilag integráló február-márciusi állapotok beálltáig.

Magyar kisebbségtörténeti szempontból a kötet legfontosabb hozadéka, hogy a sokféle léptékű emlékezés ellenére világosan kibontakozik, a helyi társadalom szintjén (az épp nemzetiségpolitikai okokból leváltott vagy még regnáló magyar) vállalatvezetők, az irányító pozícióba lévő mérnökök, tanárok voltak az önszerveződés hangadó vezetői. De ettől elválaszthatatlan az a Domokos Gézához kapcsolódó értelmiségi (újságírókból, tanárokból, közművelődési szakemberekből, kultúrmunkásokból stb. álló) kapcsolathálózat, amely az egyházakon kívül (ahol azonban nem voltak világosak a bizalmi viszonyok) egyedül bírt országos lefedettséggel. (Ez természetesen nem azt jelenti, hogy horizontálisan is ismerték egymást ezek a körök, legfeljebb sporadikusan, de az biztos, hogy Bukarestben Domokos Gézához vagy a *Kriterion*, illetve az *Előre/Romániai Magyar Szó, A Hét, Művelődés* szerkesztőségeihez volt bekötöttségük.)

A negyedik nagyon fontos elem a lokális stabilitásigény körüli viták kérdése akár a vállalatvezetők, iskolaigazgatók stb. leváltásáról, akár az önálló magyar tannyelvű iskolák létrehozásáról vagy nyelvhasználatáról, a nyelvi tájkép átalakításáról, illetve a bukaresti központi kormányzati és RMDSZ-vezetésről legyen szó. Ezekben a helyi nyilvános vitákban – a kilencvenes évek közepéig elképesztően színes és nyitott – magyar sajtóban, valamint az RMDSZ-tanácskozásokon játszódnak le egyfajta professzionalizáció, pontosabban az új kialakuló szerkezetekbe nem integrálódó helyi szereplők marginalizálódása.

Az eddigi visszaemlékezésekhez képest a helyi történéseket vizsgálva jóval szerényebbnek tűnik Magyarország és az onnan érkező személyek, segélyek szerepe. Ellenben elemi erővel jelenik a magyarországi tömegkommunikáció, a magyarországi kiutazás élménye az évtizedes elzártság után, a „valaki gondol ránk”, a „nem vagyunk egyedül” nagy közösségi felemelő, a kisebbségi identitást a hatalmi, nyelvi aszinkronitással szemben erősítő jellege.

Utolsónak említendő, de távlatosan talán a legfontosabb az országos és a helyi töréspontok rendszere, amelyek megközelítően, egymást átfedve, óvatosan fogalmazva (hisz városonként más és más) 7–8 szakaszra különíthetik el a tárgyalt időszakot: hírek a temesvári eseményekről; Ceausescu bukása és kivégzése, valamint ennek hatása a helyi hatalomra; az RMDSZ bukaresti létrejötte, majd az ehhez való helyi kapcsolódás; a NMF nyilatkozata a nemzetiségi kérdéstről, Király Károly és más magyar politikusok kormányzati részvétele; 1990. január végétől

nemzetiségpolitikai visszako­zás az önálló magyar iskolák és az egyetemügyben; március 15-e megünneplése és az ugyanazon hónapban, a 16–21-i marosvásárhelyi események; a NMF melletti önálló magyar politikai érdekképviselőlet építése és az RMDSZ-en belüli stratégiai viták és törésvonalak kialakulása; a májusi többpárti választások.

Itt a legfontosabb töréspont mindenképp a márciusi marosvásárhelyi események és az arra való országos és helyi, magyar és román reagálások, újrafogalmazott álláspontok voltak. Mindenképp ez az esemény erősítette meg a kisebbségi magyarság körében a külön entitás önképét, a párhuzamos magyar társadalom (és intézményesség) kiépítésének elvárását, valamint ezzel együtt az egységes fellépés alapkövetelményét a román politikai pártrendszerben. A demokratikus berendezkedéstől remélt nyelvi, esélyegyenlőségi, önkormányzati jogokról rövidesen kiderült, hogy az egységes nemzetállam etnokulturális hatalmi fölényével szemben csak a kollektív jogok biztosítása nyújthat védelmet. Az ezzel kapcsolatos viták és küzdelmek története, a romániai magyarság és nemzeti mozgalmi politikatörténete azonban egy elkövetkező kötet témája lehetne.

A szerkesztők